

Geopolitical Foundations and the Dual Logic of Iran's Foreign Policy

Sajead Bahramijaf¹ , Darya Mazandarani² , Rasoul Eidi³

1. (Corresponding Author) *Department of Political Geography, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran*

Email: s.bahrami@mail.um.ac.ir

2. *Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Khorasan Razavi, Iran*

Email: darya.mazandarani@mail.um.ac.ir

3. *Department of Political Geography, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran*

Email: rasuleydi5@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article History:

Received:

30 November 2025

Received in revised form:

11 February 2026

Accepted:

8 March 2026

Available online:

9 April 2026

Keywords:

*Geopolitical Foundation,
Geopolitical Dependency,
Foreign Policy,
Islamic Republic of Iran.*

ABSTRACT

This study examines the role of geopolitical foundations in shaping Iran's foreign policy during the period from 2000 to 2023, focusing on the challenges arising from geopolitical dependency on fixed elements within the country's foreign policy. Iran's geopolitical foundations, including strategic geographical positioning, energy resources, military and defensive capabilities, and regional influence through the Axis of Resistance, have been consistently leveraged in its foreign policy strategies throughout this period. While these elements have provided Iran with significant power and influence, their repetitive and uninspired utilization has led to geopolitical dependency, rendering Iran vulnerable to global and regional developments. Global crises such as the Ukraine war, shifts in energy routes, and border transformations in the Caucasus, particularly the Zangezur Corridor, have posed substantial threats to Iran's geopolitical foundations. These dynamics underscore the urgent need for reassessment and innovation in the country's geopolitical power resources. This research analyzes the challenges facing Iran in leveraging these elements and emphasizes the necessity of diversifying power sources and adapting to new international conditions. The findings of the study reveal that Iran must transition from its persistent reliance on traditional geopolitical components to embrace innovative approaches in power resources and adopt more proactive diplomacy on the global stage.

Cite this article: Bahramijaf, S., Mazandarani, D., & Eidi, R. (2025). Geopolitical Foundations and the Dual Logic of Iran's Foreign Policy. *Human Geography Research Quarterly*, 58 (1), 59-72.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.386227.1008764>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

In the complex and rapidly shifting landscape of international relations, understanding the structural foundations that shape a state's foreign policy is vital to analyzing its strategic behavior. Among these foundations, geopolitical factors such as strategic location, access to natural resources, and historical-cultural influence serve as core determinants of a nation's power projection and international posture. Situated at the nexus of the Middle East, Central Asia, and the Caucasus, Iran possesses considerable geopolitical capital. Its unique transit position links East and West; its vast energy reserves rank among the world's most significant; and its cultural-religious influence permeates the wider Islamic world. These assets have historically positioned Iran as a pivotal regional actor. At the same time, they have exposed the country to persistent structural pressures, including sanctions, geopolitical rivalries, and external interventions. From 2000 to 2023, Iran's foreign policy was shaped by a series of transformative developments as the U.S. invasions of Afghanistan and Iraq, tensions surrounding its nuclear program, the Arab Spring, the rise and fall of ISIS, and broader shifts in the global energy landscape. Simultaneously, environmental stresses, most notably drought and water scarcity, intensified domestic vulnerabilities and introduced new geopolitical risks. These intersecting internal and external forces underscore the need to reassess the strategic logic governing Iran's geopolitical behavior and the continued utility of its foundational assets.

Methodology

This study adopts a qualitative and descriptive-analytical approach grounded in document-based content analysis. Drawing from scholarly literature, policy papers, and official datasets, it investigates how Iran has mobilized its principal geopolitical components as strategic geography, energy resources, military capability, and regional alliances between 2000 and 2023. This approach facilitates the identification of

both patterns of continuity and key shifts in Iran's geopolitical strategy over time.

Results and discussion

1.Strategic Geographical Position

Iran's control over the Strait of Hormuz has long been both a strategic asset and a point of vulnerability. While this position grants Iran leverage in global energy flows and maritime security, its geographic advantage has primarily been used defensively and transactionally rather than as part of a broader strategy of regional integration or economic connectivity.

2.Energy Resources (Oil and Gas)

As home to the world's second-largest natural gas reserves and fourth-largest oil reserves, Iran has historically leveraged energy exports as a central instrument of foreign policy. However, this heavy dependence has proven increasingly fragile. Sanctions, market volatility, and recent shifts in global energy dynamics, particularly following the Ukraine war, have exposed the strategic limitations of an energy-centric foreign policy.

3.Military and Defensive Capabilities

Iran's advancements in missile systems and drone technology have enhanced its deterrence posture and regional influence, particularly through the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) and the Quds Force. Nevertheless, this emphasis on hard power has constrained Iran's ability to engage in cooperative or multilateral security architectures, limiting its broader diplomatic flexibility.

4.Regional Role (Axis of Resistance)

Iran's involvement in the Axis of Resistance, supporting allied groups in Lebanon, Iraq, Syria, and Yemen, has extended its strategic depth and deterrence capabilities. However, this engagement has come at a high cost. While initially framed as a defensive strategy, it has evolved into a burdensome commitment that has exacerbated sectarian divisions and drawn sustained international criticism.

Challenges and the Need for Strategic Adaptation

Despite their continued relevance, these four geopolitical pillars have suffered from overuse and a lack of strategic innovation. Their repetitive application in a shifting

global context has led to a form of geopolitical erosion, a gradual reduction in their effectiveness as instruments of state power. The absence of economic diversification, limited investment in regional partnerships, and the marginalization of geo-economic strategies have collectively undermined Iran's ability to convert geopolitical assets into sustainable influence. To reverse this trend, Iran must recalibrate its foreign policy by integrating its traditional strengths into forward-looking frameworks. This includes prioritizing regional economic integration, leveraging connectivity corridors, and participating in cooperative security initiatives. By aligning hard and soft power tools with geo-economic imperatives, Iran can enhance its strategic flexibility and reduce its vulnerability to external shocks.

Conclusion

Iran's geopolitical strategy over the past two decades has oscillated between two competing logics: a traditional emphasis on deterrence and territorial control, and a modern, though underutilized, approach based on engagement and geo-economic collaboration. The failure to reconcile these

paradigms has resulted in strategic rigidity and diminished geopolitical returns. To maintain relevance and assert influence in an evolving international system, Iran must reinterpret its geopolitical assets not as static sources of power, but as dynamic instruments of regional cooperation and innovation. Only through strategic renewal can Iran transform its persistent presence into effective and adaptive influence.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

بنیان‌های ژئوپلیتیکی و منطق دوگانه در سیاست خارجی ایران

ساجد بهرامی جاف^۱ ✉، دریا مازندرانی^۲، رسول عیدی^۳

۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: s.bahrami@mail.um.ac.ir

۲- گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، خراسان رضوی، ایران. رایانامه: darya.mazandarani@mail.um.ac.ir

۳- گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: rasuleydi5@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پژوهش حاضر به بررسی نقش و جایگاه بنیان‌های ژئوپلیتیکی در شکل‌دهی به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره زمانی ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۴ می‌پردازد و تلاش دارد تا با نگاهی تحلیلی، چالش‌های ناشی از تداوم استفاده از مؤلفه‌های ثابت ژئوپلیتیکی را در بستری از تحولات نوین منطقه‌ای و جهانی واکاوی کند. مؤلفه‌هایی نظیر موقعیت جغرافیایی استراتژیک ایران در چهارراه آسیای جنوب غربی، منابع عظیم انرژی (نفت و گاز)، توانمندی‌های دفاعی و بازدارندگی نظامی، و نفوذ منطقه‌ای از طریق حمایت از محور مقاومت، در طی دو دهه گذشته، ابزارهای اصلی قدرت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی بوده‌اند که در راهبردهای سیاست خارجی به‌طور مکرر و تقریباً بدون نوآوری مورد استفاده قرار گرفته‌اند. اگرچه این مؤلفه‌ها در مقاطع مختلف موجب تقویت نقش ایران در موازنه‌های منطقه‌ای شده‌اند، اما تکیه مفرط و انحصاری بر آن‌ها در کنار غفلت از مؤلفه‌های مکمل همچون ژئواکونومی، دیپلماسی چندجانبه، و ظرفیت‌های نرم‌افزاری قدرت، منجر به شکل‌گیری نوعی وابستگی ژئوپلیتیکی ساختاری شده است. این وابستگی، توان کشور را برای انطباق با نظم نوظهور بین‌المللی کاهش داده و کشور را در برابر تحولات پویای منطقه‌ای از جمله بحران اوکراین، جابه‌جایی مسیرهای انرژی جهانی، تغییرات در بازارهای بین‌المللی، و تحولات ژئواستراتژیک در قفقاز جنوبی به‌ویژه پروژ دالان زنگه‌زور آسیب‌پذیر ساخته است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و روش توصیفی - تحلیلی، بر پایه تحلیل محتوای منابع مکتوب، داده‌های رسمی و مطالعات سیاستی، تلاش دارد ضمن شناسایی نقاط ضعف و محدودیت‌های کنونی، بر ضرورت بازتعریف بنیان‌های قدرت ژئوپلیتیکی ایران تأکید کند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۷ تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۱/۲۰	
واژگان کلیدی: بنیان ژئوپلیتیک، وابستگی ژئوپلیتیک، فرسایش ژئوپلیتیک، سیاست خارجی، جمهوری اسلامی ایران.	

استناد: بهرامی جاف، ساجد و مازندرانی، دریا و عیدی، رسول. (۱۴۰۴). بنیان‌های ژئوپلیتیکی و منطق دوگانه در سیاست خارجی ایران. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۸ (۱)، ۵۹-۷۲.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.386227.1008764>

مقدمه

درک سیاست خارجی ایران بدون تحلیل انتقادی بنیان‌های ژئوپلیتیکی آن، تصویری ناقص از رفتار خارجی این کشور ارائه می‌دهد. با اینکه ژئوپلیتیک همواره یکی از پایه‌های اصلی شکل‌گیری راهبردهای سیاست خارجی ایران بوده، اما این مفهوم صرفاً در چارچوب موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی یا قدرت نظامی خلاصه نمی‌شود. آنچه در تحلیل‌های ژئوپلیتیک ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته، نحوه تفسیر، ترکیب و بهره‌برداری از این بنیان‌ها در بستر دو رویکرد متضاد سنتی و مدرن در سیاست خارجی است؛ دو رویکردی که تعامل یا تقابل آن‌ها تأثیر بسزایی در کارآمدی یا ناکارآمدی سیاست خارجی ایران داشته است. مسئله اصلی این است که سیاست خارجی ایران طی این مدت، قادر به ایجاد یک تعادل راهبردی پایدار میان این دو منطق نبوده است. در اغلب موارد، این دو نگاه به‌جای تکمیل یکدیگر، به‌صورت موازی، متناقض و واکنشی عمل کرده‌اند. در نتیجه، سیاست خارجی کشور از فقدان یک چارچوب تلفیقی در تحلیل و بهره‌برداری از بنیان‌های ژئوپلیتیکی رنج برده است؛ تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۴، این شکاف را برجسته‌تر کرده‌اند؛ جنگ‌های افغانستان و عراق، بحران هسته‌ای و تحریم‌های چندلایه، بهار عربی و ظهور بازیگران فراملی، و رقابت‌های جدید چین و روسیه با غرب، سقوط حکومت اسد در سوریه، جنگ ۱۲ روزه با اسرائیل، ایران را در معرض موقعیتی قرار داده‌اند که ناچار از ایفای نقش در دو میدان متضاد شده است: حفظ امنیت از طریق ابزارهای کلاسیک، و تلاش برای بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصاد و دیپلماسی مدرن. این وضعیت، سیاست خارجی کشور را درگیر یک تضاد راهبردی ساخته است: چگونه می‌توان از بنیان‌های ژئوپلیتیکی سنتی حفاظت کرد، بدون آنکه از تحولات مدرن در نظم جهانی عقب ماند؟ بر این اساس، این مقاله می‌کوشد با تمرکز بر چهار مؤلفه اصلی ژئوپلیتیکی ایران موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، توان نظامی و نقش در محور مقاومت نشان دهد که چگونه بهره‌گیری از این منابع طی دو دهه اخیر، میان دو منطق متعارض کشیده شده و در عمل، موجب فرسایش ژئوپلیتیکی کشور شده است.

یکی از محورهای کلیدی در تحلیل سیاست خارجی ایران، بررسی بنیان‌های ژئوپلیتیکی آن در چارچوب مؤلفه‌های جغرافیایی قدرت است. به‌عنوان مثال، سلطانی و همکاران (۱۴۰۱) با استفاده از رویکرد سازه‌انگاری، به تأثیر تضاد یا تعامل در محورهایی چون روابط با قدرت‌های جهانی، مسئله کردها و ژئوپلیتیک شیعه در سیاست خارجی ایران در قبال ترکیه پرداخته‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که ایران میان دو منطق سنتی مبتنی بر امنیت سرزمینی و دیپلماسی سخت، و منطق مدرن‌تری که بر دیپلماسی چندلایه و همگرایی منطقه‌ای تأکید دارد، در نوسان است. در این راستا، متقی و سلطانی (۱۴۰۱) تأکید دارند که بنیان‌های ژئوپلیتیکی ایران، از سطح سخت‌افزاری مانند امنیت و منابع طبیعی، تا نرم‌افزاری مانند فرهنگ و دیپلماسی اقتصادی، نقش مهمی در تنظیم روابط با ترکیه و سایر همسایگان ایفا می‌کنند. جعفری‌پناه و ناییج (۱۴۰۲) به نقش گفتمان، هویت و بازیگران غیردولتی در سیاست خارجی ایران توجه کرده‌اند. این رویکردها تأکید دارند که تحلیل رفتار بین‌المللی ایران باید از پارادایم کلاسیک عبور کرده و به خوانش‌های چندصدایی و نرم‌افزار محور منتقل شود. رئیسی‌نژاد (۱۴۰۲) به بررسی تاریخی موقعیت ایران پرداخته و با استفاده از مفاهیم نفرین جغرافیایی و مخمصه ژئوپلیتیکی، استدلال می‌کند که ایران از دیرباز در کنار دیپلماسی رسمی، به شبکه‌های غیردولتی برای تأمین امنیت و نفوذ منطقه‌ای متکی بوده است. پژوهش‌های دیگر مانند سرابی تربت حیدریه و همکاران (۱۴۰۲) و گل‌کرمی و کریمی‌پور (۱۳۹۷)، با استفاده از روش‌های کمی مانند دلفی فازی و تحلیل ساختاری، به شناسایی و طبقه‌بندی مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی ایران پرداخته‌اند. این مؤلفه‌ها شامل موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی، جمعیت، ساختار سیاسی، روحیه ملی و جایگاه بین‌المللی هستند که در تعیین نوع تعامل ایران با محیط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تأثیر گذارند. برآیند این پژوهش‌ها حاکی از آن است که بنیان‌های ژئوپلیتیکی ایران میان منطق سنتی مبتنی بر ژئوپلیتیک

سرزمینی و رویکرد مدرن مبتنی بر دیپلماسی شبکه‌ای و قدرت نرم، دچار تنش درونی هستند.

مبانی نظری

ادبیات روابط بین‌الملل به‌طور کلی از دو سنت فکری کلان تبعیت می‌کند: رویکردهای سنتی و رویکردهای مدرن یا انتقادی. رویکردهای سنتی مانند رئالیسم و لیبرالیسم بیشتر بر عقلانیت ابزاری، منافع ملی، قدرت سخت و همکاری نهادی متمرکزند. هانس مورگنتاؤ^۱ به‌عنوان نماینده برجسته رئالیسم، روابط بین‌الملل را عرصه رقابت دائمی دولت‌ها برای افزایش قدرت می‌داند (Forsberg, 2011; Williams, 2004). در مقابل، لیبرالیسم که توسط اندیشمندانی مانند جان لاک^۲ و جان استوارت میل^۳ بنیان نهاده شد، امکان همکاری میان دولت‌ها از طریق نهادها و توافقات بین‌المللی را برجسته می‌کند (Jackson et al., 2018; Zellmer, 2016). در این نگاه، کاهش رقابت قدرت و افزایش چندجانبه‌گرایی می‌تواند به صلح و ثبات بین‌المللی منجر شود (Rosen, 1992). در برابر این رویکردها، نظریات انتقادی نظیر مارکسیسم، سازه‌انگاری^۴ و پساساختارگرایی^۵ به عوامل ساختاری، هویتی و گفتمانی در شکل‌دهی به سیاست خارجی توجه دارند. مارکسیسم بر نابرابری‌های اقتصادی و روابط سلطه‌گرایانه بین مرکز و پیرامون تأکید دارد (Pijl, 2010)؛ درحالی‌که سازه‌انگاری و رویکردهای پساساختارگرایی نقش هویت، ایده‌ها، و ساختارهای اجتماعی را در تولید منافع و رفتار دولت‌ها برجسته می‌کنند. در دهه‌های اخیر، جهانی‌شدن، تنوع بازیگران غیردولتی، تغییرات اقلیمی و فناوری‌های نوین، ظهور سیاست خارجی چند برداری را امکان‌پذیر کرده‌اند؛ این شرایط، مدیریت متوازن میان الزامات ژئوپلیتیک سنتی و منطق تعاملی دنیای مدرن را ضروری می‌سازد. در این چارچوب، ژئوپلیتیک به‌عنوان پیونددهنده علوم سیاسی و جغرافیا، بستر اصلی تحلیل تعامل قدرت و فضا است (جان‌پرور، ۱۴۰۳). کلاسیک‌ترین تعاریف آن را می‌توان در آرای فردریش راتزل^۶ و کارل هاوس‌هوفر^۷ یافت. راتزل دولت‌ها را همانند موجودات زنده می‌دید که برای بقا نیازمند گسترش قلمرو هستند (Jureit, 2018). هاوس‌هوفر ژئوپلیتیک را مطالعه رابطه بین فضا، قدرت و سیاست خارجی تعریف می‌کرد و موقعیت جغرافیایی را تعیین‌کننده توان جهانی کشورها می‌دانست (Eberhardt, 2009). بر همین اساس، ژئوپلیتیک فراتر از موقعیت جغرافیایی یا منابع طبیعی، به چگونگی بهره‌برداری راهبردی از منابع جغرافیایی قدرت می‌پردازد (جان‌پرور، ۱۴۰۳)؛ چه در حوزه اقتصادی، چه نظامی، چه فرهنگی (Gray & Sloan, 1999). این مفهوم علاوه بر شناسایی نقاط قوت و ضعف جغرافیایی، در تدوین استراتژی‌های سیاست خارجی و بهینه‌سازی تعاملات بین‌المللی نقش دارد (Billon, 2013; Dannreuther, 2004). نکته مهم این است که ژئوپلیتیک کلاسیک بیشتر بر عوامل سخت و سرزمینی مانند مرزها، منابع انرژی و قدرت نظامی متمرکز است، درحالی‌که ژئوپلیتیک انتقادی و مدرن به بازنمایی، هویت، شبکه‌های فراملی، قدرت نرم و سازوکارهای چند سطحی توجه دارد (بهرامی جاف، ۱۴۰۴). این تمایز مفهومی برای تحلیل سیاست خارجی ایران حیاتی است؛ چراکه بهره‌گیری از مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی کشور تاکنون عمدتاً در چارچوب کلاسیک و بازدارنده صورت گرفته و کمتر به ظرفیت‌های نرم‌افزاری و شبکه‌ای توجه شده است. در این میان، مفهوم بنیان ژئوپلیتیکی به‌عنوان یک مفهوم جدید، نشان‌دهنده آن دسته از منابع جغرافیایی قدرت است که به‌طور مداوم و پیوسته در

1. Hans Morgenthau

2. John Locke

3. John Stuart Mill

4. Constructivism

5. Post-structuralism

6. Friedrich Ratzel

7. Karl Haushofer

سیاست خارجی یک کشور به کار گرفته می‌شود و بخشی از ماهیت ژئوپلیتیکی آن را می‌سازد (بهرامی‌جاف و همکاران، ۱۴۰۱). بر اساس مطالب ذکر شده، چارچوب مفهومی پژوهش بر تلفیق رویکردهای سنتی و مدرن در روابط بین‌الملل و مفاهیم ژئوپلیتیکی استوار است. نظریات رئالیسم، لیبرالیسم، مارکسیسم، سازه‌نگاری و پس‌اساختارگرایی، هر یک با مفروضات خاص خود، زمینه‌ساز درک چندلایه‌ای از رفتار سیاست خارجی ایران شده‌اند. مفروضه‌هایی مانند اصالت منافع ملی و قدرت (در رئالیسم)، امکان همکاری نهادی (در لیبرالیسم)، سلطه ساختارهای اقتصادی (در مارکسیسم)، و نقش گفتمان و هویت (در رویکردهای انتقادی)، همگی به توضیح نحوه بهره‌برداری ایران از مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی خود کمک می‌کنند. از سوی دیگر، مفاهیم ژئوپلیتیک کلاسیک و انتقادی نیز با تأکید بر نقش موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، توان نظامی و نفوذ منطقه‌ای، بنیانی نظری برای تحلیل استمرار و چالش‌های راهبردی ایران در سیاست خارجی فراهم کرده‌اند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و تحلیلی و استفاده از روش تحلیل محتوای اسنادی، به بررسی بهره‌گیری ایران از بنیان‌های ژئوپلیتیکی خود در دو دهه اخیر پرداخته است. داده‌ها از منابع علمی، اسناد رسمی، گزارش‌های اندیشکده‌ها و تحلیل‌های رسانه‌ای معتبر بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ گردآوری شده و از منابع منتخب برای تحلیل استفاده شده است. تحلیل داده‌ها در سه سطح انجام شد: ۱) توصیفی، که در آن مؤلفه‌های اصلی ژئوپلیتیکی ایران شناسایی شدند؛ ۲) تحلیلی، که نحوه به‌کارگیری این مؤلفه‌ها در دو رویکرد سنتی و مدرن بررسی شد؛ ۳) انتقادی، که میزان تعادل یا نامتعادلی میان این دو منطق و پیامدهای آن تحلیل گردید. داده‌ها با استفاده از تحلیل مضمون و مدل "دوگانگی ژئوپلیتیکی ایران" طبقه‌بندی شدند.

یافته‌ها

در بخش یافته‌های پژوهش، به بررسی نقش مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی در سیاست خارجی ایران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ می‌پردازیم. تمرکز اصلی بر این خواهد بود که چگونه این مؤلفه‌ها در طی دو دهه اخیر به‌عنوان بنیان ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ایران شکل گرفته‌اند و چگونه ایران از آن‌ها در روابط بین‌الملل خود بهره برده است. در این راستا، تحلیل ما به دو جنبه کلیدی تقسیم می‌شود: نخست، اهمیت استراتژیک این مؤلفه‌ها و چگونگی استفاده بهینه از آن‌ها برای تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی ایران، و دوم، مخاطرات وابستگی ژئوپلیتیکی و چالش‌های ناشی از این وابستگی.

مهم‌ترین مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی مؤثر در سیاست خارجی ایران طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵

موقعیت جغرافیایی استراتژیک

قرار گرفتن ایران در تقاطع سه حوزه حیاتی - خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز به این کشور نقشی یگانه در معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی بخشیده است (صباغ و گودرزی، ۱۴۰۲). در چارچوب رویکرد سنتی، موقعیت جغرافیایی ایران اساس دکرترین امنیت ملی و منبع اصلی قدرت بازدارنده تلقی می‌شود. این نگاه، که ریشه در ژئوپلیتیک کلاسیک دارد، بر کنترل فضا، مرزها و نقاط حیاتی تأکید دارد. در این منطق، تنگه هرمز نماد بارز قدرت جغرافیا است؛ نقطه‌ای که بیش از ۲۰ درصد نفت جهان از آن عبور می‌کند و ایران از طریق کنترل بر آن، در سیاست‌های انرژی جهانی اثرگذار است (Divsallar, 2021). در سال‌های پرتنش دهه دوم قرن حاضر، تهدید به بستن این تنگه به یکی از ابزارهای بازدارندگی

و چانه‌زنی ایران در برابر فشارهای تحریمی بدل شد (Hu et al., 2021) این نوع استفاده از موقعیت جغرافیایی، بیانگر منطقی است که در آن جغرافیا ابزار حفظ بقا و موازنه قدرت است. در مقابل، رویکرد مدرن ژئوپلیتیکی که بر پایه ژئواکونومی و تعامل چند برادری استوار است، موقعیت جغرافیایی ایران را نه به‌عنوان عامل محدودکننده، بلکه به‌مثابه ظرفیت اتصال و همکاری بازتعریف می‌کند. در این منطق، کنترل فضا جای خود را به مدیریت جریان‌ها می‌دهد؛ جریان کالا، انرژی، سرمایه و داده. پروژه‌های بزرگی چون ابتکار یک کمربند - یک جاده چین، کریدور بین‌المللی شمال - جنوب، و همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، نمودهای این نگاه جدید هستند (Shariatinia & Azizi, 2019) در این چارچوب، ایران می‌کوشد تا از جغرافیای خود نه به‌عنوان اهرم فشار، بلکه به‌عنوان بستر همگرایی اقتصادی و ترانزیتی بهره‌گیرد.

با این حال، یافته‌ها نشان می‌دهد که گذار از منطق سنتی به منطق مدرن در بهره‌برداری از موقعیت جغرافیایی ایران هنوز کامل نشده است. در بسیاری از موارد، دو منطق به‌صورت هم‌زمان اما متناقض عمل کرده‌اند؛ از یک‌سو تهدید به بستن تنگه هرمز به‌عنوان ابزار بازدارندگی و از سوی دیگر، تبلیغ نقش ایران به‌عنوان مسیر امن ترانزیت انرژی و کالا میان شرق و غرب. این ناهماهنگی مفهومی، باعث شده است که ظرفیت ژئوپلیتیکی ایران بالقوه باقی بماند و به قدرت اقتصادی و سیاسی پایدار تبدیل نشود. در مقیاس منطقه‌ای نیز موقعیت جغرافیایی ایران در روابط با همسایگان نمودهای متفاوتی یافته است. مرزهای شرقی با افغانستان و پاکستان در چارچوب منطق سنتی، عمدتاً از منظر امنیتی و تهدیدزا دیده شده‌اند. نگرانی از گسترش بی‌ثباتی در افغانستان سبب شده ایران در دهه‌های اخیر سیاستی بازدارنده و مداخله‌گرانه را در پیش گیرد تا از نفوذ ناامنی به داخل کشور جلوگیری کند (شفیعی، ۱۴۰۲). در مقابل، مرزهای غربی با عراق و ترکیه، به‌ویژه پس از سقوط صدام در سال ۲۰۰۳، صحنه بروز هر دو منطق بوده‌اند؛ از یک‌سو حضور ایران در عراق در چارچوب عمق استراتژیک و بازدارندگی سخت تعریف‌شده، و از سوی دیگر، همکاری‌های اقتصادی و مرزی با ترکیه و اقلیم کردستان نشان از گرایش به تعامل و همکاری دارد (Omidi & Özdağ, 2023). در این میان، نقش جدید ایران در پروژه‌های ترانزیتی فرامنطقه‌ای بازتابی از تلاش برای حرکت به‌سوی ژئوپلیتیک شبکه‌ای است. دسترسی هم‌زمان به خلیج فارس، دریای عمان، قفقاز و آسیای مرکزی، ظرفیت بالقوه‌ای برای تبدیل ایران به حلقه اتصال میان آسیا، اروپا و شبه‌قاره فراهم کرده است. اما محدودیت‌های زیرساختی، تحریم‌های بین‌المللی و نبود راهبرد هماهنگ، مانع از بالفعل شدن این ظرفیت شده‌اند. در نتیجه، موقعیت جغرافیایی ایران به لحاظ راهبردی بیشتر به ابزار تاکتیکی در سیاست خارجی تقلیل یافته است تا عامل راهبردی پایدار.

منابع انرژی (نفت و گاز)

منابع انرژی، به‌ویژه نفت و گاز، از بنیادی‌ترین مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی ایران محسوب می‌شوند که در طول دهه‌های اخیر همواره نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به سیاست خارجی این کشور ایفا کرده‌اند (مسعودی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸). ایران با در اختیار داشتن چهارمین ذخایر بزرگ نفت و دومین ذخایر گاز طبیعی جهان، از جایگاهی کم‌نظیر در معادلات انرژی بین‌المللی برخوردار است (نوروزی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱). در منطق سنتی، انرژی نه‌تنها منبع ثروت، بلکه ابزار بازدارندگی و اهرم فشار سیاسی محسوب می‌شود. در این چارچوب، نفت و گاز در خدمت حفظ بقا و تقویت موقعیت چانه‌زنی ایران در برابر قدرت‌های خارجی قرار گرفته‌اند. تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی، به‌ویژه تحریم‌های ایالات متحده، این وجه از ژئوپلیتیک انرژی ایران را برجسته‌تر کرده‌اند. هر زمان که فشارهای خارجی افزایش یافته، انرژی به ابزاری برای مقاومت و چانه‌زنی بدل شده است. نمونه بارز آن در مذاکرات هسته‌ای با گروه ۵+۱ بود که ایران از ظرفیت‌های نفتی خود برای تأثیرگذاری بر مواضع طرف‌های مقابل بهره گرفت و نهایتاً در توافق برجام (۲۰۱۵) موفق شد بخشی از

تحریم‌های انرژی را لغو کند (Ahmadi, 2018) این نوع بهره‌برداری از انرژی، با منطق ژئوپلیتیک کلاسیک همخوانی دارد که در آن منابع طبیعی ابزار موازنه قدرت‌اند. در مقابل، منطق مدرن ژئواکونومیک بر استفاده از انرژی به‌عنوان عامل اتصال و همگرایی تأکید دارد. در این نگاه، منابع نفت و گاز صرفاً ابزار کنترل یا تهدید نیستند، بلکه بستر دیپلماسی اقتصادی، همکاری منطقه‌ای و ایجاد وابستگی متقابل می‌شوند. روابط ایران با چین، هند و کشورهای آسیای مرکزی در دو دهه اخیر، بازتابی از این چرخش مفهومی است (Solhdoost, 2021) امضای قرارداد بلندمدت ۲۵ ساله با چین و تلاش برای پیوستن به پروژه‌های انرژی اوراسیایی، نشان‌دهنده میل فزاینده ایران به استفاده از انرژی در جهت تقویت قدرت نرم اقتصادی است. با این حال، گذار از منطق سنتی به مدرن با چالش‌های جدی مواجه بوده است. تحریم‌ها و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری خارجی مانع از شکل‌گیری زیرساخت‌های لازم برای ایفای نقش فعال در بازارهای جهانی گاز و انرژی شده‌اند. پروژه‌هایی مانند خط لوله صلح که قرار بود گاز ایران را به هند و پاکستان برساند (Hafezi et al., 2020) یا مشارکت در طرح‌های خط لوله ترانس کاسپین، همگی قربانی همان محدودیت‌های ژئوپلیتیکی سنتی و فشارهای سیاسی خارجی شدند. در نتیجه، اگرچه ظرفیت فیزیکی ایران در حوزه انرژی عظیم است، اما ظرفیت ژئوپلیتیکی آن در قالب همکاری شبکه‌ای هنوز بالفعل نشده است. در منطق سنتی، بخش عمده‌ای از سیاست خارجی ایران در دهه‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ بر حفظ بازارهای سنتی صادرات نفت به‌ویژه چین و هند متمرکز بود (Dančo, 2022) این تمرکز هرچند به ایران امکان داد تا بخشی از فشار تحریم‌ها را خنثی کند، اما عملاً از نوآوری در سیاست انرژی و شکل‌دهی به شراکت‌های ژئواکونومیک جدید جلوگیری کرد. در مقابل، از دهه ۲۰۲۰ به بعد، نشانه‌هایی از چرخش به‌سوی منطق مدرن انرژی دیده می‌شود. مشارکت فعال‌تر در اوپک پلاس، همکاری‌های راهبردی انرژی با روسیه و چین، و توسعه صنایع پتروشیمی به‌عنوان جایگزینی برای خام‌فروشی، گام‌هایی در راستای بازتعریف کارکرد ژئوپلیتیکی انرژی در سیاست خارجی ایران بوده‌اند (Sazvar et al., 2020; Şeker, 2022) در این چارچوب، انرژی زبان تعامل و ابزار دیپلماسی اقتصادی تلقی می‌شود. تلاش ایران برای گسترش کریدورهای انرژی به آسیای مرکزی، پیوند دادن زیرساخت‌های داخلی به شبکه‌های منطقه‌ای، و حضور در بازارهای جدید شرق آسیا، نشان می‌دهد که انرژی در حال تبدیل شدن به محور قدرت نرم ایران است. با وجود این تحولات، یافته‌ها نشان می‌دهد که ساختار سیاست‌گذاری انرژی ایران هنوز تحت سیطره منطق سنتی بازدارندگی قرار دارد.

مسائل نظامی و دفاعی

ایران پس از تجربه جنگ طولانی با عراق، از دهه ۱۹۹۰ به بعد، بازسازی و تقویت قدرت نظامی خود را به‌عنوان ضرورتی راهبردی در دستور کار قرار داد. این مسیر، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، با تمرکز بر توسعه موشک‌های بالستیک، فناوری پهپاد، و گسترش شبکه‌های نیابتی منطقه‌ای ادامه یافته و توانسته است جایگاه ایران را از یک بازیگر دفاعی به یک کنشگر ژئوپلیتیکی فعال ارتقا دهد (Ghasseminejad, 2016) در چارچوب رویکرد سنتی ژئوپلیتیکی، قدرت نظامی در سیاست خارجی ایران ریشه در منطق بازدارندگی دارد. این منطق بر اساس اندیشه‌های رئالیستی شکل گرفته است. ایران با درک موقعیت جغرافیایی خاص خود در منطقه‌ای پرتنش، همواره بر ایجاد ظرفیت بازدارنده مستقل تأکید داشته است. توسعه برنامه موشکی از اواخر دهه ۱۹۹۰ و سپس تمرکز بر بهبود برد و دقت موشک‌ها، بیانگر تلاش برای دستیابی به بازدارندگی نامتقارن بوده است (ارغوانی و پیران‌خو، ۱۳۹۸). در این چارچوب، برنامه‌های موشکی و توانمندی‌های دفاعی بخشی از دکترین بقا و توازن قوا محسوب می‌شوند. در کنار توان موشکی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به‌ویژه از طریق نیروی قدس، بازوی اصلی اجرای سیاست‌های منطقه‌ای ایران در قالب ژئوپلیتیک سنتی بوده است. حضور فعال ایران در کشورهای منطقه از جمله عراق، سوریه، لبنان و یمن در این چارچوب قابل تحلیل است. این

حضور، با هدف ایجاد عمق راهبردی در برابر تهدیدات خارجی، بازتابی از منطق ژئوپلیتیک سرزمینی است که در آن قدرت از کنترل فضا و مناطق نفوذ ناشی می‌شود (وزیریان، ۱۳۹۹). در نتیجه، شبکه نیابتی ایران در محور مقاومت به ابزاری برای بازدارندگی فرا سرزمینی تبدیل شده است.

با این حال، در دو دهه اخیر نشانه‌هایی از ظهور رویکرد جدید در مفهوم قدرت نظامی ایران نیز مشاهده می‌شود. این رویکرد، برخلاف تمرکز صرف بر بازدارندگی سخت، بر ترکیب قدرت نظامی با ابزارهای نرم و فناوریانه تأکید دارد. توسعه فناوری پهپاد و استفاده از آن در جنگ‌های سوریه، یمن و حتی درگیری‌های نیابتی مانند اوکراین (Eslami, 2022)، نشانگر گذار تدریجی از قدرت نظامی کلاسیک به قدرت هوشمند است؛ قدرتی که ترکیبی از بازدارندگی سخت‌افزاری و انعطاف‌پذیری فناوریانه است. در این چارچوب، ایران توانسته است با هزینه‌ای محدود، نفوذ خود را در عرصه‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حفظ کند، بی‌آنکه وارد جنگ‌های مستقیم شود. تحریم‌های بین‌المللی و انزوای تسلیحاتی ایران، اگرچه محدودیت‌هایی در همکاری نظامی بین‌المللی ایجاد کرده‌اند، اما به صورت پارادوکسیکال موجب رشد صنایع نظامی بومی و تقویت استقلال فناوریانه ایران شده‌اند. این پدیده که می‌توان آن را خودکفایی نظامی نامید، از نظر ژئوپلیتیکی نقطه تمایز ایران از سایر بازیگران منطقه‌ای است. ایران توانسته است با اتکا به ظرفیت‌های داخلی، بخشی از هزینه‌های ژئوپلیتیک وابستگی نظامی را حذف کند و در نتیجه در برابر فشارهای خارجی انعطاف بیشتری نشان دهد. ایران در سال‌های اخیر کوشیده است تا قدرت دفاعی خود را در قالب همکاری‌های منطقه‌ای بازتعریف کند؛ برای نمونه، مشارکت در رزمایش‌های چندجانبه با روسیه و چین یا حضور در ساختارهای امنیتی آسیایی مانند سازمان همکاری شانگهای. این رویکرد، گرچه هنوز در مراحل ابتدایی است، اما نشانه‌ای از تلاش ایران برای تبدیل قدرت نظامی از ابزاری تدافعی به ابزاری دیپلماتیک است. تحلیل روندی نقش مؤلفه نظامی در سه مقطع زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵، مسیر تحول این دوگانگی را روشن‌تر می‌کند. در دهه نخست (۲۰۰۰-۲۰۱۰)، تمرکز اصلی بر بازسازی قدرت نظامی و ایجاد بازدارندگی پس از جنگ تحمیلی بود؛ منطق سنتی بر دفاع ملی و بازدارندگی سخت استوار بود. در دهه دوم (۲۰۱۰-۲۰۲۰)، با ظهور داعش، درگیری‌های سوریه و یمن، و افزایش تهدیدات آمریکا و اسرائیل، مؤلفه نظامی به ابزار اعمال نفوذ منطقه‌ای ارتقا یافت؛ ایران در این دوره، با بهره‌گیری از جنگ‌های ترکیبی و بازیگران نیابتی، عمق راهبردی خود را گسترش داد. در دهه سوم (۲۰۲۰-۲۰۲۵)، با پیشرفت در حوزه فناوری‌های بومی، توسعه پهپادها و برنامه موشکی، توان نظامی به ابزار چندوجهی تبدیل شد که هم‌زمان کارکرد بازدارندگی، نفوذ و فشار ژئوپلیتیکی دارد. در نتیجه، قدرت نظامی ایران به لحاظ راهبردی، اگرچه توانسته است امنیت نسبی و نفوذ منطقه‌ای را تضمین کند، اما در تعاملات بین‌المللی، گاه به عامل بی‌اعتمادی و محدودیت تبدیل می‌شود.

نقش ایران در تحولات منطقه‌ای (محور مقاومت)

محور مقاومت یکی از مؤلفه‌های راهبردی ژئوپلیتیکی در سیاست خارجی ایران است که طی دو دهه گذشته، از سطح یک ائتلاف نظامی-امنیتی به ابزاری برای بازنمایی قدرت منطقه‌ای ایران ارتقا یافته است. این مقوله که به شبکه‌ای از دولت‌ها و گروه‌های مخالف نظم غرب محور در خاورمیانه اشاره دارد، در سیاست خارجی ایران نقش دوگانه‌ای ایفا کرده است: از یک سو، ابزار بازدارندگی در برابر تهدیدات ایالات متحده و اسرائیل؛ و از سوی دیگر، بستری برای گسترش نفوذ ژئوپلیتیکی در محیط پیرامونی (قاسمی، ۱۳۹۷). در چارچوب رویکرد سنتی ژئوپلیتیکی، محور مقاومت به عنوان سازوکار بازدارنده ایران در برابر تهدیدات فرامنطقه‌ای عمل کرده است. نقش آفرینی ایران در محور مقاومت بر پایه منطق قدرت سخت و موازنه تهدید قرار دارد و در آن، ایجاد عمق استراتژیک از طریق حمایت از گروه‌های همسو در کشورهای پیرامونی، تضمین‌کننده امنیت ملی تلقی می‌شود. پس از حملات ۱۱ سپتامبر و به‌ویژه با اشغال عراق و افغانستان، ایران با

بهره‌گیری از خلأ قدرت در این کشورها، شبکه‌ای از بازیگران نیابتی و همسو را شکل داد تا موازنه قوا را به نفع خود تغییر دهد (Bahgat, 2007) در عراق، حمایت از گروه‌های شیعی و تشکیل حشدالشعبی و در لبنان، تداوم حمایت از حزب‌الله، نمونه‌هایی از این منطق سنتی قدرت است که در آن، بازدارندگی از طریق نفوذ غیرمستقیم حاصل می‌شود. در سوریه نیز حضور ایران در حمایت از دولت بشار اسد در دهه ۲۰۱۰، بیانگر به‌کارگیری محور مقاومت در خدمت ژئوپلیتیک کلاسیک است (مرادی، ۱۳۹۸). این مداخله، ضمن تقویت موقعیت ایران در نظم امنیتی خاورمیانه، امکان همکاری راهبردی با روسیه را نیز فراهم کرد و موازنه قدرت در منطقه را به نفع محور مقاومت تغییر داد. در یمن نیز حمایت از جنبش انصارالله (حوثی‌ها) از سال ۲۰۱۵ تاکنون، بخشی از تلاش ایران برای گسترش عمق نفوذ ژئوپلیتیکی تا دریای سرخ و مقابله با نفوذ عربستان و ائتلاف‌های غربی بوده است (زنگنه و حمیدی، ۱۳۹۶). البته محور مقاومت تنها ابزار سخت‌افزاری نفوذ نیست، بلکه سازوکاری گفتمانی برای بازتولید هویت منطقه‌ای ایران و ایجاد شبکه‌ای از وابستگی‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. در این منطق، مقاومت نه به معنای صرف مقابله نظامی، بلکه به‌عنوان سرمایه نمادین و نرم قدرت ایران در جهان اسلام عمل می‌کند (Khazanov & Gasratyan, 2021). تحلیل روندی محور مقاومت طی بیست‌وپنج سال گذشته نشان می‌دهد که این مؤلفه سه مرحله متمایز را طی کرده است. در دهه نخست (۲۰۰۰-۲۰۱۰)، محور مقاومت بیشتر بر نفوذ نرم، حمایت سیاسی و مالی از گروه‌های مقاومت مانند حزب‌الله و حماس استوار بود؛ در این مرحله، ایران تلاش داشت از طریق مشروعیت بخشی به گفتمان مقاومت، بازدارندگی غیرمستقیم در برابر ایالات متحده و اسرائیل ایجاد کند. در دهه دوم (۲۰۱۰-۲۰۲۰)، با بروز تحولات موسوم به بهار عربی و گسترش تروریسم تکفیری، این محور از ساختار ایدئولوژیک به شبکه‌ای امنیتی - نظامی ارتقا یافت. حضور ایران در سوریه، تشکیل نیروهای حشدالشعبی در عراق و حمایت مستقیم از دولت‌های همسو، نشان از اولویت یافتن منطق بازدارندگی سخت و موازنه تهدید دارد. در دهه سوم (۲۰۲۰-۲۰۲۵)، با عقب‌نشینی تدریجی آمریکا از منطقه و تغییر موازنه قدرت جهانی، ایران تلاش کرده است تا محور مقاومت را به بستری چندوجهی برای همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تبدیل کند. طرح‌هایی چون دیپلماسی اقتصادی با عراق و سوریه، بازسازی مناطق آسیب‌دیده از جنگ، و گسترش همکاری‌های رسانه‌ای در میان اعضای محور، گام‌هایی در راستای تبدیل مقاومت امنیتی به مقاومت شبکه‌ای محسوب می‌شود. با این حال، این تحول هنوز کامل نشده است. محور مقاومت همچنان از دوگانگی ذاتی میان منطق سنتی و مدرن رنج می‌برد. از یک‌سو، ساختار امنیتی و نظامی آن موجب حفظ نفوذ ایران در محیط پیرامونی شده است؛ اما از سوی دیگر، هزینه‌های مالی و سیاسی سنگین آن، همراه با فشارهای دیپلماتیک و تحریم‌های بین‌المللی، کارآمدی راهبردی آن را محدود کرده است.

بحث

تحلیل ژئوپلیتیک سیاست خارجی ایران طی نزدیک به سه دهه گذشته نشان می‌دهد که کشور در بهره‌گیری از بنیان‌های ژئوپلیتیکی خود، درگیر نوعی تنش راهبردی میان دو الگوی فکری متفاوت بوده است: از یک‌سو رویکرد سنتی که مبتنی بر اصول بازدارندگی، مقاومت، و توازن قوا در چهارچوب ژئوپلیتیک کلاسیک است، و از سوی دیگر رویکرد مدرن که بر منطق تعامل، اتصال‌گرایی منطقه‌ای، دیپلماسی اقتصادی و بهره‌برداری هوشمند از ظرفیت‌های نرم و ترکیبی تمرکز دارد. این دو رویکرد اگرچه در ظاهر قابل جمع به نظر می‌رسند، اما در عمل، تعارض‌های عملکردی و ناهماهنگی در تصمیم‌گیری ایجاد کرده‌اند که تأثیر آن در نوع استفاده از مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی ایران به‌خوبی قابل مشاهده

است.

رویکرد سنتی سیاست خارجی ایران عمدتاً بر اساس آموزه‌های ژئوپلیتیک کلاسیک استوار است که در آن جغرافیا، منابع طبیعی، مرزهای سخت، عمق استراتژیک، و قدرت نظامی، عناصر بنیادین تولید قدرت سیاسی و امنیت ملی هستند. در این نگاه، قدرت ژئوپلیتیکی حاصل بهره‌گیری حداکثری از توان سرزمینی و ژئواستراتژیک کشور است. طی دو دهه گذشته، بسیاری از ابزارهای سیاست خارجی ایران از جمله بهره‌برداری از تنگه هرمز، توسعه برنامه موشکی، و حمایت از محور مقاومت، در همین چارچوب تحلیلی به کار رفته‌اند. در مقابل، رویکرد مدرن‌تر به سیاست خارجی در دهه‌های اخیر در حال شکل‌گیری است که با الهام از مفاهیم ژئواکونومی، اتصال‌گرایی، حکمرانی چند سطحی، و قدرت نرم، به دنبال استفاده از بنیان‌های ژئوپلیتیکی در راستای مشارکت، توسعه و مشروعیت‌سازی بین‌المللی است. این رویکرد با ظهور سیاست خارجی ترکیبی در بسیاری از کشورها تقویت‌شده و متکی به دیپلماسی چندجانبه، اقتصاد منطقه‌ای، و ظرفیت‌سازی فناورانه و زیرساختی است. در این میان، ایران در مواجهه با چالش‌های بیرونی همچون تحریم‌ها، فشارهای ژئواستراتژیک آمریکا و اسرائیل، و خلأ قدرت در خاورمیانه، اغلب به‌ناچار به رویکرد سنتی پناه برده است. با این حال، تجربه دو دهه اخیر نشان می‌دهد که اتکای مفرط بر این منطق سنتی، گرچه در مقاطعی بازدارنده بوده، اما در بلندمدت منجر به شکل‌گیری نوعی وابستگی ژئوپلیتیکی شده که ظرفیت مانور سیاست خارجی را محدود کرده است. استفاده مکرر از تنگه هرمز به‌عنوان ابزار فشار، تکرار الگوی حمایت از بازیگران نیابتی بدون تغییر تاکتیک، و عدم بهره‌برداری از ظرفیت‌های ترانزیتی، مصادیق این وابستگی هستند.

از سوی دیگر، تلاش‌هایی که در قالب دیپلماسی اقتصادی با شرق آسیا، توسعه کریدورهای ترانزیتی، و تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل انجام‌شده، نشان‌دهنده آغاز گذار به رویکردی مدرن‌تر است. اما این تلاش‌ها اغلب مقطعی، گسسته، و بدون پشتوانه نهادی و راهبردی منسجم صورت گرفته‌اند و نتوانسته‌اند جایگزین جدی‌ای برای ابزارهای سنتی باشند. علت این ناتوانی را باید در تعارض نهادی، فقدان انسجام مفهومی، و نبود اراده سیاسی برای بازتعریف سیاست خارجی در قالب نوین جستجو کرد. در بسیاری از موارد، نهادهای مختلف تصمیم‌گیر در ایران بین این دو رویکرد در نوسان هستند. برخی نهادها همچنان در چارچوب تهدیدمحور، امنیتی، و ژئوپلیتیک بازدارنده می‌اندیشند و کنش می‌کنند؛ درحالی‌که نهادهای دیگر تلاش دارند سیاست خارجی را بر مبنای منطق اقتصادی، منطقه‌گرایی سازنده، و توسعه محور طراحی کنند. این ناهماهنگی نهادی، چالش تعادل را به یک مسئله ساختاری در سیاست خارجی ایران تبدیل کرده است. تعادل میان این دو رویکرد زمانی حاصل می‌شود که ایران به بازتعریف مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی خود بپردازد، نه صرفاً به استفاده تکراری از آن‌ها. برای مثال، موقعیت جغرافیایی ایران تنها زمانی دارای ارزش ژئوپلیتیکی پایدار خواهد بود که در قالب اتصال دهی اقتصادی و توسعه زیرساخت‌های لجستیکی معنا یابد، نه فقط در قالب تهدید به بستن مسیرهای راهبردی. منابع انرژی زمانی اهرم قدرت مؤثر خواهند بود که در قالب مشارکت‌های درازمدت، انتقال فناوری و سرمایه‌گذاری متقابل نهادینه شوند، نه صرفاً در قالب صادرات خام یا استفاده تاکتیکی در مذاکرات. همچنین، قدرت نظامی و امنیتی کشور زمانی می‌تواند در چهارچوب ژئوپلیتیک مدرن اثربخش باشد که در کنار آن قدرت نرم و مشروعیت منطقه‌ای نیز تقویت شود. تداوم حمایت صرف از بازیگران نیابتی بدون پیوست‌های دیپلماتیک و اقتصادی، به‌جای افزایش نفوذ، ممکن است هزینه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایران را افزایش دهد. در نتیجه، بازاندیشی در نقش محور مقاومت نیز باید در راستای تقویت جایگاه ایران به‌عنوان قدرت میانجی و حافظ ثبات منطقه‌ای بازتعریف شود. این بازتعریف نه به معنای انکار دستاوردهای رویکرد سنتی است و نه کنار گذاشتن مؤلفه‌های قدرت سخت؛ بلکه به معنای ارتقاء آن‌ها در چهارچوبی ترکیبی و متناسب با تحولات نظم منطقه‌ای و جهانی است. در مقایسه با ادبیات پیشین،

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که آنچه در مطالعاتی چون سلطانی و همکاران (۱۴۰۱)، متقی و سلطانی (۱۴۰۱)، و رئیسی‌نژاد (۱۴۰۲) به‌عنوان دوگانگی میان سنت و مدرنیته تبیین شده، در واقع جلوه‌ای از همین انجماد ژئوپلیتیکی است. مطالعات پیشین، هرچند به وجود این دوگانه اشاره کرده‌اند، اما به پویایی زوال و فرسایش درونی این بنیان‌ها کمتر پرداخته‌اند. پژوهش حاضر با تمرکز بر روند تاریخی (۱۳۷۹-۱۴۰۴)، نشان داده است که عدم بازآفرینی در بهره‌برداری از مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، سبب شده این منابع به‌جای نقش‌آفرینی در خلق فرصت، در چرخه بازدارندگی و هزینه‌سازی گرفتار شوند. بنابراین، تعادل ژئوپلیتیکی که از این پژوهش برمی‌آید، بر یک اصل بنیادین استوار است: مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی زمانی ماندگار و مؤثرند که با نوسازی مفهومی همراه باشند. بدین معنا که مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی چون موقعیت جغرافیایی، انرژی، امنیت و هویت باید در هر دوره، بازتعریف و بازپیوند یابند تا از انجماد کارکردی رهایی پیدا کنند. بر این اساس، گذار از ژئوپلیتیک سنتی به ژئوپلیتیک مدرن برای ایران نه صرفاً یک انتخاب نظری، بلکه ضرورتی راهبردی است.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد که سیاست خارجی ایران در دو دهه اخیر در میان دو منطق ژئوپلیتیکی متعارض نوسان داشته است: منطق سنتی مبتنی بر بازدارندگی، کنترل سرزمینی و اقتدار سخت، و منطق مدرن مبتنی بر تعامل، شبکه‌سازی و قدرت نرم. این نوسان مفهومی و راهبردی سبب شده است که سیاست خارجی کشور فاقد انسجام نظری و کارکردی باشد و در بسیاری از مقاطع، به‌جای کنش فعال و خلاق، رفتاری واکنشی، مقطعی و چندپاره بروز دهد. در چارچوب این مطالعه، چهار مؤلفه موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، توان نظامی و محور مقاومت به‌عنوان بنیان‌های ژئوپلیتیکی ایران شناسایی شده‌اند. بنیان ژئوپلیتیکی به مؤلفه‌هایی اطلاق می‌شود که یک بازیگر سیاسی در گذر زمان، به‌طور مداوم و ساختاری از آن‌ها برای حفظ و گسترش قدرت خود بهره می‌گیرد؛ عناصری که به بخشی از حافظه راهبردی و هویت کنش خارجی آن بازیگر تبدیل می‌شوند. انتخاب این چهار مؤلفه در مورد ایران بر پایه همین معیار است: جغرافیا به‌مثابه بستر تاریخی قدرت، انرژی به‌عنوان محور تعامل و فشار، توان نظامی به‌عنوان زبان بازدارندگی، و محور مقاومت به‌عنوان تجلی ژئوپلیتیک هویتی. باین‌حال، تحلیل روندی این مؤلفه‌ها نشان داد که هر یک از این بنیان‌ها در طول دو دهه گذشته، گرچه به‌صورت پیوسته در سیاست خارجی ایران به کار گرفته شده‌اند، اما این تداوم با نوآوری مفهومی یا بازتعریف کارکردی همراه نبوده است. در نتیجه، این منابع سنتی قدرت که می‌توانستند مبنای تحول در جایگاه ژئوپلیتیکی کشور باشند، به سبب تکرار استفاده یک‌سویه و فقدان خلاقیت راهبردی، دچار نوعی فرسایش ژئوپلیتیکی شده‌اند. در حوزه موقعیت جغرافیایی، ایران همچنان به منطق بازدارندگی سرزمینی متکی است و از تبدیل موقعیت خود به محور تعاملات ترانزیتی و ژئواکونومیک بازمانده است. در عرصه انرژی نیز، نفت و گاز همچنان ابزار بقا و فشار سیاسی‌اند، نه عامل همگرایی اقتصادی و توسعه منطقه‌ای. توان نظامی، علی‌رغم رشد فناوریانه، هنوز در قالب دفاع و تهدید تعریف می‌شود و کمتر به ابزار دیپلماسی امنیتی چندجانبه تبدیل شده است. محور مقاومت نیز که می‌توانست شبکه‌ای مشروع از همکاری‌های سیاسی و اقتصادی در سطح منطقه باشد، همچنان در گفتمان امنیتی سنتی بازتولید می‌شود. این استمرار بدون نوآوری، موجب شده بنیان‌های ژئوپلیتیکی ایران به‌جای ایفای نقش به‌عنوان کارت‌های مؤثر در دیپلماسی و راهبرد ملی، به منابعی تکراری و کم اثر بدل شوند که توان جهت‌دهی به سیاست خارجی را به‌تدریج از دست داده‌اند. در نتیجه، ایران با پدیده‌ای روبه‌روست که می‌توان آن را فرسایش ژئوپلیتیکی نامید؛ وضعیتی که در آن، مؤلفه‌های سنتی قدرت مانند موقعیت جغرافیایی، انرژی، توان نظامی و محور مقاومت، به دلیل استفاده تکراری و فقدان

بازآفرینی راهبردی، بخشی از کارکرد قدرت‌ساز خود را از دست داده‌اند و در مواردی به عوامل بازدارنده توسعه و تعامل تبدیل شده‌اند. این فرسایش نه به معنای زوال منابع قدرت، بلکه نشانه‌ای از کاهش کارایی آن‌ها در تولید نفوذ، مشروعیت و همگرایی است. بدین ترتیب، مسئله اصلی سیاست خارجی ایران نه کمبود مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، بلکه ناتوانی در بازتعریف و به‌روزرسانی کارکرد آن‌هاست؛ امری که مانع شکل‌گیری یک تعادل ژئوپلیتیکی میان منطق سنتی و مدرن شده و کشور را در وضعیت واکنشی و چندپاره در سیاست خارجی قرار داده است.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- ارغوانی پیرسلامی، فربرز و پیران خو، سحر. (۱۳۹۸). تحول تکنولوژی موشکی ایران و پیامدهای منطقه‌ای آن. *مطالعات خاورمیانه*، ۲۶(۱)، ۳۹-۶۶.
- ارغوانی پیرسلامی، فربرز؛ علی‌پور، حسین و امینی، حبیبه. (۱۴۰۲). سازمان همکاری شانگهای و دیپلماسی اقتصادی ایران در آسیای مرکزی؛ تبیینی از منظر ظرفیت‌ها و چالش‌ها. *مجلس و راهبرد*، ۳۰(۱۱۳)، ۳۸۳-۴۲۲. doi: 10.22034/mr.2022.4919.4750
- ایمان‌پور سعید، هوشنگ و سیمبر، رضا. (۱۴۰۲). اختلافات ناشی از تقسیم آب رودخانه‌های مرزی مطالعه موردی ایران و افغانستان ۱۴۰۲-۱۲۸۲. *فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۹(۱۲۴)، ۲۹-۵۸.
- بهرامی جاف، ساجد؛ جان پرور، محسن؛ سلطانی، ناصر و محمدپور، علی. (۱۴۰۲). تبیین نظری مؤلفه‌های مؤثر در مناسبات ژئوپلیتیک و ارائه الگوی پیشنهادی. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۵(۳)، ۲۴۱-۲۲۵. doi: 10.22059/jhgr.2022.345557.1008508
- بهرامی جاف، ساجد؛ جان پرور، محسن؛ تک روستا، مریم؛ ذوقی بارانی، کاظم و موسوی، میرنجف. (۱۴۰۱). نگرشی نو به مفهوم و ابعاد هیدروپلیتیک. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۵۵(۱)، ۶۱-۷۸. doi: 10.22059/jhgr.2021.326878.1008343
- بهرامی جاف، ساجد؛ مازندرانی، دریا و عیدی، رسول. (۱۴۰۳). بررسی تطبیقی نقش منابع جغرافیایی قدرت در بحران‌های ژئوپلیتیکی (نمونه موردی: بحران اوکراین و تایوان). *فصلنامه اکولوژی انسانی*، ۳(۹)، ۷۳۳-۷۴۶. <https://doi.org/10.22034/el.2025.501300.1052>
- جانپرور، محسن. (۱۳۹۶). جزوه کلاسی درس ژئوپلیتیک، منتشرنشده.
- جانپرور، محسن. (۱۴۰۳). *ژئوپلیتیک برای همه*. چاپ دوم، تهران: انتشارات انتخاب.
- حق‌بین، افسانه و انصاری، منوچهر. (۱۴۰۳). پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین در حوزه انرژی و اهمیت ژئوپلیتیکی ایران. *فصلنامه*

- علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۳۰ (۱۲۵)، ۱۹۷-۲۲۴. https://ca.ipisjournals.ir/article_714202.html
- دهشیری، محمدرضا و غفوری، مجتبی. (۱۳۹۴). الزامات راهبردی جمهوری اسلامی ایران در قبال سیاست‌های خاورمیانه‌ای جدید آمریکا. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۳ (۱۲)، ۱۷۵-۱۹۳.
- زنگنه، پیمان و حمیدی، سمیه. (۱۳۹۵). بازنمود ماهیت منطق حاکم بر کنشگری ایران و عربستان در بحران یمن. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۵ (۱۸)، ۱۴۳-۱۶۹. <https://doi.org/10.22054/qps.2016.6801>
- شفیعی، نوذر. (۱۴۰۲). از همکاری تا رقابت: تحلیلی بر روابط ایران و طالبان. *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۴ (۴)، ۳۵-۵۶. doi: 10.48308/piaj.2023.232091.1430
- صابر، زهرا؛ اخباری، محمد و فرجی‌راد، عبدالرضا. (۱۳۹۷). تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات ایران و عراق. *پژوهشنامه مطالعات مرزی*، ۶ (۱)، ۴۵-۶۹. http://bss.jrl.police.ir/article_19860.html
- قاسمی، بهزاد. (۱۳۹۷). ژئوپلیتیک محور مقاومت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان انقلاب اسلامی. *فصلنامه آفاق/امنیت*، ۱۱ (۳۸)، ۵-۳۴.
- مرادی، جهانبخش. (۱۳۹۸). بررسی علل حضور مستشاری جمهوری اسلامی ایران در سوریه. *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۶ (۳)، ۲۱-۲۱۰. doi: 10.22034/isj.2019.104173
- مسعودی پور، حسین؛ کریمی‌فرد، حسین؛ یوسفی، بهرام و اکبرزاده، فریدون. (۱۳۹۸). ژئوپلیتیک انرژی و سیاست خارجی ایران (۱۳۹۶-۱۳۵۷). *دانش سیاسی*، ۱۵ (۲ (پیاپی ۳۰)، ۴۸۹-۵۱۴. doi: 10.30497/pk.2019.2668
- معصومی، داود. (۱۳۹۴). تأثیر موقعیت ژئوپلیتیک ایران در حمایت از جنبش حزب‌الله لبنان. مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ۱۳ (۷۷). نوروزی زاده، فتح‌الله؛ گودرزی، مهناز و مسعود نیا، حسین. (۱۴۰۱). نقش ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ترانزیت انرژی (نفت و گاز) خلیج فارس در پیشبرد سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۱۸ (۳)، ۲۲۸-۲۵۵.
- وزیربان، امیرحسین. (۱۳۹۹). نیروی مستشاری انقلاب اسلامی و تحول در سیاست منطقه‌ای ایران ۲۰۲۰ - ۲۰۰۳. *فصلنامه آفاق/امنیت*، ۱۳ (۴۹)، ۵۵-۸۴.

References

- Ahmadi, A. (2018). The Impact of Economic Sanctions and the JCPOA on Energy Sector of Iran. *Global Trade and Customs Journal*. <https://doi.org/10.54648/gtcj2018023>.
- Arghavani Pirsalami, F., & Piran Kho, S. (2019). The Evolution of Iran's Missile Technology and Its Regional Consequences. *Middle East Studies*, 26(1), 39-66. [In Persian]
- Bahgat, G. (2007). *Iran and the United States: The Emerging Security Paradigm in the Middle East*. The US Army War College Quarterly: Parameters. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2350>.
- Bahgat, G. (2007). *Iran and the United States: The Emerging Security Paradigm in the Middle East*. The US Army War College Quarterly: Parameters. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2350>.
- Bahramijaf, S., Janparvar, M., Soltani, N., & Mohammadpour, A. (2023). Theoretical Explanation of the Effective Components in Geopolitical Relations and a Proposed Model. *Human Geography Research*, 55(3), 225-241. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2022.345557.1008508> [In Persian]
- Bahramijaf, S., Mazandarani, D., & Eidi, R. (2024). A Comparative Study of the Role of Geographical Power Resources in Geopolitical Crises: The Cases of Ukraine and Taiwan. *Human Ecology*, 3(9), 733-746. <https://doi.org/10.22034/el.2025.501300.1052> [In Persian]
- Barzegar, K. (2010). Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam. *The Washington Quarterly*, 33, 173 - 189. <https://doi.org/10.1080/01636600903430665>.
- Billon, P. (2004). The Geopolitical economy of 'resource wars'. *Geopolitics*, 9, 1-28. <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>.
- Bradshaw, M., Graaf, T., & Connolly, R. (2019). *Preparing for the new oil order? Saudi Arabia and Russia*. Energy Strategy Reviews. <https://doi.org/10.1016/J.ESR.2019.100374>.
- Brewster, D. (2017). Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China's New Pathways in the Indian Ocean. *Geopolitics*, 22, 269 - 291. <https://doi.org/10.1080/14650045.2016.1223631>.

- Chen, K. (2020). Fishing for Oil: Natural-Resource Management between the United States and Maritime East Asia in the 1970s. *The Journal of American-East Asian Relations*, 27, 169-197. <https://doi.org/10.1163/18765610-02702004>.
- Dančo, J. (2022). Iran's Position As an Oil Power. *EDAMBA 2021: COVID-19 Recovery: The Need for Speed: Conference Proceedings*. <https://doi.org/10.53465/edamba.2021.9788022549301.73-81>.
- Dannreuther, R. (2013). *Geopolitics and International Relations of Resources.*, 79-97. https://doi.org/10.1057/9781137349149_5.
- Dehshiri, M. R., & Ghafouri, M. (2015). Strategic Requirements of the Islamic Republic of Iran toward the New U.S. Middle East Policy. *Strategic and Macro Policies*, 3(12). [In Persian]
- Divsallar, A. (2021). Shifting Threats and Strategic Adjustment in Iran's Foreign Policy: The case of Strait of Hormuz. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 49, 873 - 895. <https://doi.org/10.1080/13530194.2021.1874873>.
- Eberhardt, P. (2009). *Koncepcje geopolityczne Karla Haushofera = The Geopolitical concepts of Karl Haushofer*. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2009.1.5>.
- Eslami, M. (2022). Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine War. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5, 507 - 518. <https://doi.org/10.1080/25751654.2022.2149077>.
- Fabre, C. (2020). *International Relations*. In International Encyclopedia of Ethics. <https://doi.org/10.1002/9781444367072.wbiec478.pub3>
- Forsberg, T. (2011). *Power in International Relations: An Interdisciplinary Perspective*. In: Aalto, P., Harle, V., Moisio, S. (eds) International Studies. Palgrave Studies in International Relations Series. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230342934_8
- Forsberg, T. (2011). *Power in International Relations: An Interdisciplinary Perspective*.
- Gamawa, Y. (2017). Iran and Energy Security in the Persian Gulf Region. *The Journal of Social Sciences Research*, 3, 41-47.
- Ghasemi, B. (2018). The Geopolitics of the Resistance Axis and Iran's National Security Based on the Islamic Revolution Discourse. *Afaq-e Amniat*, 11(38), 5-34. [In Persian]
- Ghasseminejad, S. (2016). Iran's Ballistic Missile Program And Economic Sanctions. *Computational Materials Science eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3048004>.
- Ghasseminejad, S. (2016). Iran's Ballistic Missile Program And Economic Sanctions. *Computational Materials Science eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3048004>.
- Gray, C., & Sloan, G. (1999). *Geopolitics, geography and strategy.* <https://doi.org/10.4324/9781315038339>.
- Grygiel, J. (2006). *Great powers and geopolitical change*. <https://doi.org/10.1353/book.3284>.
- Hafezi, R., Wood, D., Akhavan, A., & Pakseresht, S. (2020). Iran in the emerging global natural gas market: A scenario-based competitive analysis and policy assessment. *Resources Policy*, 68, 101790. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101790>.
- Haghighin, A., & Ansari, M. (2024). Consequences of the Russia-Ukraine War in the Energy Sector and the Geopolitical Importance of Iran. *Central Asia and Caucasus Studies*, 30(125), 197-224. https://ca.ipisjournals.ir/article_714202.html [In Persian]
- Hu, X., He, L., & Cui, Q. (2021). How Do International Conflicts Impact China's Energy Security and Economic Growth? A Case Study of the US Economic Sanctions on Iran. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su13126903>.
- Janparvar, M. (2017). *Lecture Notes on Geopolitics*. Unpublished manuscript. [In Persian]
- Jureit, U. (2018). Mastering space: laws of movement and the grip on the soil. *Journal of Historical Geography*. <https://doi.org/10.1016/J.JHG.2018.05.002>.
- Keynoush, B. (2016). *Saudi Arabia, Iran, and Gulf Geopolitics: The Case of Iraq.*, 175-201. https://doi.org/10.1007/978-1-137-58939-2_11.
- Khazanov, A., & Gasratyan, S. (2021). iran and the palestinian problem. *Eastern Analytics*. <https://doi.org/10.31696/2227-5568-2021-01-134-150>.
- Kidwai, S. (2020). The Rise of Iran as a Regional Power. *India Quarterly*, 76, 313 - 328. <https://doi.org/10.1177/0974928420917801>.
- Masoudipour, H., Karimifard, H., Yousefi, B., & Akbarzadeh, F. (2019). Energy Geopolitics and Iran's Foreign Policy (1978-2017). *Political Science*, 15(2), 489-514. <https://doi.org/10.30497/pk.2019.2668> [In Persian]
- Moradi, J. (2019). The Causes of Iran's Advisory Presence in Syria. *International Studies*

- Quarterly*, 16(3), 1–21. <https://doi.org/10.22034/isj.2019.104173> [In Persian]
- Norouzi Zadeh, F., Goudarzi, M., & Masoudnia, H. (2022). The Geopolitical and Geo-economic Role of Persian Gulf Energy Transit in Iran's Regional Policy. *Geopolitics Quarterly*, 18(3), 228–255. [In Persian]
- Nye, J., & Keohane, R. (1971). Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *International Organization*, 25, 329 - 349. <https://doi.org/10.1017/S0020818300026187>.
- NYE, J.S., JR. (2004), Soft Power and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, 119: 255-270. <https://doi.org/10.2307/20202345>
- Omidi, A., & Özdağ, H. (2023). Analyzing the Mutual Geopolitical and Security Complementarity of Iran and Turkey: Border, Energy, and Water. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25, 923 - 943. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2167182>.
- Pant, G. (2016). Iran Returns to Global Energy Market: Issues and Prospects. *Contemporary Review of the Middle East*, 3, 23 - 35. <https://doi.org/10.1177/2347798916633290>.
- Pijl, K. (2010). Historicising the international: modes of foreign relations and political economy. *Historical Materialism*, 18, 3-34. <https://doi.org/10.1163/156920610X512426>.
- Rosen, F. (1992). Knud Haakonssen, ed., *Traditions of Liberalism: Essays on John Locke, Adam Smith and John Stuart Mill*, Sidney, Centre for Independent Studies, 1988, pp. xxi + 201. *Utilitas*, 4, 190 - 190. <https://doi.org/10.1017/S0953820800004453>.
- Saber, Z., Akhbari, M., & Faraji-Rad, A. (2018). The Impact of Border Spatial Planning on Iran–Iraq Relations. *Border Studies Quarterly*, 6(1), 45–69. [In Persian]
- Sazvar, Z., Ganjavi, H., Farashah, V., & Hosseini, S. (2020). An investigation on the petrochemical industry development in Iran: a system dynamics approach. *International Journal of Energy Technology and Policy*. <https://doi.org/10.1504/ijetp.2020.10029138>.
- Şeker, Ş. (2022). The Effect of Energy on the Foreign Policy of Iran and Saudi Arabia. *Ortadoğu Etütleri*, 109-40. <https://doi.org/10.47932/ortetut.1068785>.
- Shafiei, N. (2023). From Cooperation to Competition: An Analysis of Iran–Taliban Relations. *Political and International Approaches*, 14(4), 35–56. <https://doi.org/10.48308/piaj.2023.232091.1430> [In Persian]
- Shariatinia, M., & Azizi, H. (2019). Iran and the Belt and Road Initiative: Amid Hope and Fear. *Journal of Contemporary China*, 28, 984 - 994. <https://doi.org/10.1080/10670564.2019.1594108>.
- Solhdoost, M. (2021). Iran's geo-strategic orientations toward China and India. *Journal of the Indian Ocean Region*, 17, 60 - 77. <https://doi.org/10.1080/19480881.2021.1878583>.
- Upadhyaya, S. (2017). Expansion of Chinese maritime power in the Indian Ocean: implications for India. *Defence Studies*, 17, 63 - 83. <https://doi.org/10.1080/14702436.2016.1271720>.
- Vaziriyan, A. (2021). The Islamic Revolutionary Advisory Force and Transformation of Iran's Regional Policy (2003–2020). *Afaq-e Amniyat*, 13(49), 55–84. [In Persian]
- Williams, M. (2004). Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics. *International Organization*, 58, 633 - 665. <https://doi.org/10.1017/S0020818304040202>.
- Zangeneh, P., & Hamidi, S. (2016). The Logic of Iran and Saudi Arabia's Behavior in the Yemen Crisis. *Strategic Policy Research*, 5(18), 143–169. <https://doi.org/10.22054/qpps.2016.6801> [In Persian]
- Zellmer, Z.R. (2016). *The New Liberalism of International Relations in Context: An Analysis of Andrew Moravcsik's 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics'*. <https://digitalcommons.spu.edu/honorsprojects/58>